

İslam Tarihinde Neden Özgün Bir Siyasi Düşünce Gelişemedi?

Hasan Yücel Başdemir

Doç. Dr. | Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
LDT Din ve Hürriyet Araştırmaları Merkezi Koordinatörü

liberal düşünce Yıl 19, Sayı 73-74, Bahar - Yaz 2014, s. 93 - 103.

Müslüman Dünyadaki Sorun Nedir?

Müslüman dünyayı politik açıdan betimlemeye kalktığımızda şöyle bir genel durumla karşılaşırız: Müslüman ülkelerde iyi yönetimler yoktur, politik istikrar sağlanamamaktadır ve şiddet hâkimdir. Kasım 2010'da Yasemin Devrimi ile başlayıp Arap Baharı ile devam eden süreç, Müslüman dünya için bir umuttu. Suriye, Irak ve Mısır'da umutlar kırılmıştır. Libya ve Cezayir'de belirsizlik hâkimdir. Türkiye, Tunus ve Fas ise ümit vaddetmektedir. Orta Asya'daki Türkî Cumhuriyetler, yarı ya da tam diktatörlüklerle yönetilmektedir. İran ve Suudi Arabistan mezhep taassubu ile şiddeti sürekli tırmandırmaktadır. Çok az yerde sükûnet hâkimdir. Özetle Müslüman dünyanın siyasi geleceği belirsizliklerle doludur.

Bu belirsizliğin ortaya çıkmasında dünya konjektürü, dış müdahaleler, global ekonomi ve yerel dengeler gibi birçok neden olabilir. Ancak Müslüman dünyada bu durumun ortaya çıkmasına neden olan tarihi bir arka plan vardır. Bu sorunların arkasında büyük oranda Müslümanların zihin yapısı yatmaktadır. Bu zihin yapısını belirleyen temel yaklaşım, inanç ve kanunlar arasında ayırım yapmanın dini tahrip edeceği düşüncesidir. Bu düşünce, politik sekularizasyonun gelişmesini ve bağımsız bir siyaset biliminin ortaya çıkmasını engellemektedir. Müslüman dünyada eksik olan şey, siyaset bilimidir. Siyaset bilimi, bir toplumdaki sorunların geçmiş tecrübenin oluşturduğu bütüncül hafıza ile çözümünü için bir araçtır. Müslüman topluluklar, bu hafızayı

oluşturamadılar. Bu hafıza oluşmadığı yani siyaset bilimi gelişmediği için siyasi ilkeler ortaya çıkmamış ve bu ilkeler olmadığı için de toplumsal karmaşaları engellemek için uygun yöntemler gelişmemiştir. Bu nedenle bugün Müslümanlar, nasıl bir toplumda yaşamak istediklerine karar vermekte zorlanmaktadırlar.

Müslümanların Temel Sorusu: Dinin Politikadaki Yeri Ne Olacak?

Müslümanlar, idare ile ilgili konularda Kur'an ve sünnetin kendilerine ne söylediği sorusu ile gereğinden fazla ilgilendiler ve hala ilgilenmeye devam ediyorlar. Bu soru hatalıdır. Doğrusu, "siyasi sorunlarımızı nasıl çözeriz, bu süreçte dini değerler bize nasıl katkı sağlar?" sorularıdır. Doğru sorular şöyle devam eder: Yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişki nasıl olmalı? Meşru bir idare, hangi ilkelere dayanmalı? İktidarın sınırı nedir? Devlet, anlaşmazlıkları ve menfaat çatışmalarını nasıl çözecek? Kanunları kim yapacak? Bu kanunlar hangi ilkelere dayanacak? Bu sorulara uygun cevaplar, toplumsal olaylar üzerine yönelen bir akılla, İbn Haldun'un ifadesiyle tecrübi bir bakışla, Hasan Hanefi'nin ifadesiyle antropolojik gözle bulunabilirdi.

İslam düşünce tarihinde bu soruların sorulduğunu ve cevapların verildiğini görüyoruz. İslam tarihinde dinden bağımsız ampirik bakış açısına dayalı bir siyaset düşüncesi ortaya çıktı hatta zaman zaman işlevsellik kazandı ama devamlılık sağlayamadı. Bu nedenle İslam dünyasında geçmişte olup bitenleri bilen ve değerlendiren siyasi toplumsal hafıza oluşamadı. Bugünlerde Müslümanlar, dinin politikadaki yeri ne olacak sorusunu sıklıkla sormaya devam ediyorlar. Bu soru, bir siyaset düşüncesinin gelişmesine engeldir çünkü bu zihin durumu, inançlarla siyasi ilkeler ve kanunlar arasında makul bir ilişki kurulmasını engellemektedir. Bu ilişkiyi kurmaya çalışanlar, bize ait tarihi tecrübelerden hareketle değil problem dünyasından uzak bir şekilde teorik olarak kurmaya çalışıyorlar.

İslam Siyaset Düşüncesinin Tarihi Gelişimi

İslam siyaset düşüncesinin temelleri Hz. Muhammed'e ve onun siyasi uygulamalarına dayanır. Hz. Peygamber, profesyonel bir siyaset adamı değildir, o öncelikli olarak bir peygamberdi. Peygamberlik, onu doğal olarak İslam ümetinin siyasi lideri yapmıştı. Oysa onun amacı, toplumu bir arada tutmak ya da şehri yönetmek anlamında politik değildi, üslendiği tebliği gerçekleştirmek ve İslam mesajını tüm dünyaya ulaştırmaktı. Müslümanlar, miladi 630 yıllarından sonra güçlü bir devlet sistemi kurdular. Hz. Muhammed ve onun halefleri, bu devlet gücünü İslam'ı tebliğ için kullandılar. Ama burada amaç

belliydi: dini yaymak. Fakat peygamber ve takipçileri, aynı zamanda siyasi işlerle de ilgilenmek zorunda kaldılar. Hz. Muhammed, siyasi uygulamalarında İslam öncesi Mekke'nin siyasi deneyimini büyük oranda esas aldı. İslam öncesi Mekke siyaseti, meşveret denen bir sisteme dayanıyordu. Şehrin işleri kabileler/aileler arasında paylaştırılmış ve kurallara bağlanmıştı. Peygamberin ölümünden sonra Peygamberin işlerini devam ettirme anlamına gelen Hilafet ortaya çıktı. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in halifelik dönemlerinden sonra bu sistem işlemedi.

Emeviler'le birlikte Müslüman dünyada profesyonel siyaset ortaya çıktı. Emeviler'de hilafet, saltanat sistemiyle birleşti. Otorite, bu dönemden sonra meşruiyetini asabiyeden aldı. İbn Haldun, *Mukaddime* adlı eserinde İslam siyaset düşüncesinin iki tür "asabiye"ye dayandığı söyler. Emevi iktidarında saltanat ve hilafetin bir araya gelmesiyle nesep asabiyesi ve sebep asabiyesi Müslüman dünyadaki iktidarların meşruiyet kaynağı oldu. Bu iki asabiye'nin birleşmesi, kan bağına ve dine dayanan güçlü iktidarlar ortaya çıkardı. Yaşanan büyük sorunlar, siyasetin ve tarihi hafızanın rehberliğinde uzlaşımsal karar mekanizmalarıyla değil güçlü iktidarın bastırmasıyla çözüldü.

Devlet idaresi ile ilgili bu pratiğin dışında sekizinci yüzyıldan itibaren Müslüman dünyada siyaset biliminin de temellerini atacak olan akademik çalışmalar yapılmaya başlandı. Önce Fıkıh ve Kelam gibi dini ilimler (Usulu'd-Din) içinde gelişen bu bilim, dokuzuncu yüzyılda sekülerleşme eğilimi gösterdi. Bu süreçte Müslümanların ilk üniversitesi olan Beytu'l-Hikme'de Helenistik kültüre ait kitapların Arapçaya çevrilmesi ile başlamıştı. Bu Helenistik mirasa ilk sahip çıkan kişi, el-Kindi (801-873) oldu.

Geleneksel olarak İslam siyaset düşüncesi, dokuzuncu yüzyıldan itibaren iki kola ayrıldı. Birincisi, saray etrafında şekillenen *Nasihatname* ve *Siyasetname* tarzı eserlerdi. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse Nizamu'l-Mülk'ün *Siyasetname*'si, Abu al-Hasan al-Mawardi'nin (972-1058) *Ahkamu's-Sultaniyye*'si, Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'i (mutluluk veren bilgi) doğrudan sultanlara nasihatler içeren kitaplardı.

İkincisi ise Helenistik kültürdeki siyasi birikimi İslam düşüncesine taşıyanların çalışmalarıyla ortaya çıktı. Bu gelenek Mutezili kelamcılarla başlamıştı ama Al-Kindi, onun asıl kurucusu oldu. Bu geleneğin temel özelliği, ahlaki siyasetin temeli yapmasıydı. Bu kurgu, Platon'un *Devlet*'ine ve Aristoteles'in *Politika*'sına dayanıyordu. Bu kitaplarda feraset (prudence), adalet (justice), cesaret (courage) ve ölçülülük (temperance), idarecileri sınırlayan ilk ilkeler olarak ortaya koyuldu. Bunlar siyasi erdemler olarak kabul edildi ve onlara sahip olmanın yolu basit ahlaki erdemlere sahip olmaktan

geçiyordu. Platon ve Aristoteles, dürüstlük, yardımseverlik, alçak gönüllülük ve nezaket gibi sıradan ahlaki (doxastic, ethic) erdemlere sahip olmayanların siyasi (epistemic, dianoethic) erdemlere sahip olamayacaklarını ileri sürdüler.

İslam düşünce geleneği, ahlak-siyaset ilişkisine dayalı bu Helen bakış açısından oldukça etkilendi. el-Cahız'dan başlayarak el-Kindi, el-Farabi, İbn Miskeveyh, Zekeriyya er-Razi, Nasireddin Tusi, İbn Bacce, İbn Tufeyl, İbn Hazm, Celeleddin Devvani, Nizamuddin Arudi, Kınalızade Ali Efendi gibi birçok düşünür, siyaset ve ahlak alanında önemli eserler yazdılar. Bu eserler, tecrübî ve antropolojik bakışla yazılmıştı ve siyasi iktidarların sınırlarını belirleyen nüanslara sahipti. Fakat dini ilimler (Fıkıh ve Kelam), ahlak ve siyaseti çoğu zaman gölgede bıraktı. Ahlak ve siyaset bilimleri, siyasi iktidarları sınırlandırırken Fıkıh ve Kelam, bu iktidarlar için meşruiyet kaynağı olarak görüldü. Çünkü yöneticiler, bu bilimlere sığınarak dinin desteğini arkalarına almak istiyorlardı. Oysa ahlak ve siyaset, hem sınırlayıcı hem de seküler temellere sahipti. Hasan Basri, Ahmet bin Hanbel ve Ebu Hanife gibi birçok din bilimci, bir iktidar meşrulaştırıcısı olmaktan kaçındılar ve bu tavırlarından dolayı da siyasi iktidarlar tarafından cezalandırıldılar. Fakat iktidarlar onların yerini dolduracak âlimler bulmakta zorlanmadılar.

İktidar Destekleyicisi Olarak Dini Bilimler: Birkaç Örnek

Siyaset, tarihi olarak otorite ile özgürlük arasındaki gerilimden doğmuştur. Otorite, gücünü artırmak isterken bireyler, özgürlüklerini artırmak istemişlerdir. Siyaset, otorite ile bireyler arasındaki yetki, tahakküm ve tahammül sınırlarını belirlemek için ilkeler koyar. Örneğin, kuvvetler ayrılığı, kanun önünde eşitlik, kanun hâkimiyeti, hukuki pasivizm, ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü günümüzde bu sınırı belirleyen siyasi ilkelerdir. Siyasi ilkeler, otoriteyi korumaz aksine bireyleri ve özgürlükleri korur. Oysa İslam tarihi boyunca otoriteler, İslam inanç sisteminde olmamasına rağmen dini otoriteler kurmaya çalışmışlar, bu otoriteleri yanlarında görmek istemişler ve eylemlerine bu din otoritesi yoluyla meşruiyet sağlamaya çalışmışlardır. Bunun ilk örneklerinden biri, İslam'ın ikinci yüzyılında ortaya çıkan mihne olaylarıdır. Abbasi Halifesi Ebu Cafer Abdullah el-Me'mun (786-833), muhaliflerini dini görüşleri (Halku'l-Kuran meselesi) gerekçe göstererek bastırdı. Bu olaydan sonra mihne, Müslüman dünyada 200 yıl boyunca farklı şekillerde devam etti.

Tipik bir örnek Osmanlı dönemine aittir. İbn Kemal (1468-1536) ve Ebusuud Efendi (1490-1574) adındaki din adamları, hikmet-i hükümet (raison

d'etat) düşüncesini fetvalarla dini temellere dayandırdılar. Buradan hareketle de onlar, yöneticilerin istekleri doğrultusunda fetvalar verdiler. Bu fetvalar, yöneticilerin devletin devamı için babalarını, çocuklarını ve kardeşlerini öldürebilecekleri söylüyordu. Yine toplumsal çatışmalarda savaş meydanlarının dışında muhalifleri öldürmenin ve onların mallarını almanın dinen uygun olduğuna dair de fetvalar verdiler.

Onlar bu fetvaları verirken Şam'da Kadıasker olan Kınalızade Ali Efendi (1511-1571), Ahlak-ı Alai (Seçkinlerin Ahlakı) adlı kitabını yazdı. Bu kitap, İslam siyaset geleneğine göre yazılmıştı. Kitap üç bölümden oluşuyordu. Birinci bölüm kişi ahlakıyla ilgilidir ve iyi bir insan nasıl olunur konusunu anlatıyordu. İkinci bölüm, ev idaresi ile ilgiliydi ve iyi insanların evlerini nasıl yönetmeleri gerektiğini anlatıyordu. Son bölüm ise devlet idaresi ile ilgiliydi; iyi bir insan ve iyi bir ev idarecisi olan hükümdarın devleti nasıl yönetmesi gerektiğini anlatıyordu. Fakat Kınalızade'nin düşünceleri, kimseyi etkilemedi. Kınalızade'den sonra Müslüman dünyada siyaset bilimine dair çok fazla eser yazılmadı. Aslında onun eseri, bazı Osmanlı medreselerinde okunmaya devam etse bile sembolik olarak İslam siyaset düşüncesinin sona erdiğini gösteriyordu.

Bu örnekler, geleneksel İslami ilimlerin İslam tarihi boyunca otorite meşrulaştırıcıları olarak işlev gördüğünü gösterir. Oysa İslam siyaset düşüncesi, önemli eserlere rağmen çok fazla gelişemedi ve bu süreç, İslam siyaset düşüncesini yok etti. Siyasi alanda sekülerleşme gerçekleşmedi. Dünyevi ve uhrevi otorite, İslam tarihi boyunca bir arada oldu. Bunun sonucunda İslami İlimlerden bağımsız bir siyaset ve ahlak bilimi ortaya çıkmadı. Siyaset ve ahlak, dini ilimlerin, özellikle fıkıh ve kelamın gölgesinde kaldı. Bu ilimler ise genel olarak bir otorite sınırlayıcısı olmaktan ziyade otoriteye meşruiyet sağlayan fetva makamları olarak işlev gördü.

Avrupa'da Siyaset Biliminin Gelişmesi ve İslam Düşüncesinin Etkileri

İslam siyaset düşüncesi, tarihi bir devamlılık sağlayamadı. Ancak bu düşünce geleneği, iki eserin Arapçadan Latinceye çevrilmesiyle Rönesans'a ve Avrupa siyaset düşüncesine ilham kaynağı oldu. Bunlar Endülüslü İbn Bacce'nin *et-Tedbiru'l-Mutevahhid* (The Solitary Being) adlı kitabı ve İbn Tufayl'in *Hayy İbn Yakzan* adlı hikâyesidir. İbn Bacce'nin kitabı, FrancESCO Petrarca (1304-1374) tarafından aynı adla, *De Vita Solitaria* adıyla, ikincisi ise Giovanni Boccaccio (1313-1375) tarafından *Decameron* adıyla Latince çevrilmişti. Petrarca ve Boccaccio, Rönesans'ın öncülerindendi. Kitaplar, tıpa tıp çeviriler değildi.

Özellikle Boccaccio'nun kitabı sıkıntılardan uzak gönüllerince yaşamak isteyen yedi kadın ve üç erkeğin anlattığı yüz hikayeden oluşuyordu. Boccaccio, hikâyeye erotik içerikler ilave etti fakat hikâyelerdeki tema, Hayy hikayesi ile aynıydı. Her iki kitap da birey üzerindeki baskıların kaldırılmasını, tek başına müdahalenin olmadığı bir hayat yaşamayı yani bireyselleşmeyi konu ediniyordu.

İbn Bacce ve İbn Tufeyl'in kitaplarında bireysellik (mütevahhid), otoritelerin baskısından kurtulmak, kendine yetmek, başkalarına ihtiyaç duymadan yaşamak, yardım alan değil yardım eden bir insan olmak anlamına geliyordu. Kısaca bireysellik, hayatı devam ettirmek için gerekli olan donanıma sahip olmaktı. Aynı kurgu, Petrarca ve Boccaccio'nun eserlerinde korundu ve Rönesans'a ilham kaynağı oldu. Avrupa'da siyaset bilimi, bireyselleşme ve sekülerleşme üzerine kuruldu ve Avrupa siyasi tarihinin hafızası oldu. Ancak bu bireyselleşme ve sekülerleşme, her zaman dinden uzaklaşma anlamına gelmiyordu. İskoç geleneğinde bunlar, dini ve siyasi otoritenin baskısından kurtulma anlamına geliyordu.

Petrarca'nın eserinden sonra Avrupa'da ahlak ve siyaset üzerine yüzlerce kitap yazıldı. Müslümanların siyasi mirası, Avrupa'da kendine özgü bir forma büründü, özgünleşti, farklı mecralara doğru ilerledi ve bağımsız bir bilim haline geldi. Günümüzde Avrupa merkezli siyasi kültür, tüm dünyanın referans kaynağıdır.

Müslüman Dünyada Kolonizasyon Dönemi ve Siyasete Duyulan İhtiyaç

Müslüman dünyada on dokuzuncu yüzyıla kadar güçlü iktidarlar oldu. Bu durum, siyasetin bağımsız bir ilim dalı olarak gelişmesini engelledi. Güçlü iktidarlar, uzlaşmazlıkların ve çatışmaların toplumda tahribat meydana getirmesini güçle engelledi.

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Müslüman dünyada iktidarlar, güçlerini kaybetti. Avrupa'nın güçlü devletleri, Müslüman ülkeleri sömürge haline getirdi. Hindistan'ı bir İngiliz kumaş şirketinin yönetmeye başlaması, Müslümanların bin iki yüz yıllık ihtişamlı dönemlerinin sona erdiğini gösteriyordu. Müslüman dünya, bu durum karşısında nasıl bir tavır alacağını bilemedi. Dönemsel olarak farklı tepkiler ortaya çıktı. On dokuzuncu yüzyılda bu tepkiler, daha ziyade "öze dönüş" ve "kurtarıcılık" şeklinde oldu. Hindistanlı Cemaleddin Afgani (1938-1897), öze dönüş teolojisinin kurucusu oldu. Onu

Muhammed Abduh (1849-1905), Musa Carullah Bigiev (1875-1945) gibi İslam modernistleri takip etti.

Öze dönüş teolojisinin temelinde ihya ve tecdid (yenilenme) düşüncesi yatar. Buna göre Müslümanların içine buldukları durumun nedeni, İslami düşüncenin durağanlaşmasıdır. Muhammed İkbâl'e göre bu durağanlığın nedeni, İslam düşüncesinin beşinci asırdan itibaren öbür dünyacılığa ve irrasyonalliteye yönelmesi idi.¹ İslami düşüncenin canlanması, geleneksel Kur'an ve Sünnet yorumlarının terk edilmesine ve ana kaynakların yeniden yorumlanmasına bağlıdır. İslami bilgiyi yeniden ürettiğimizde Müslümanlar içinde buldukları bu rezil durumdan kurtulacak ve eski şatafatlı günlere tekrar geri dönecektir. Onlar, Batılı değerlerin Kur'an'ın denetiminden geçirilerek Müslüman dünyaya uyarlanması gerektiğini ileri sürdüler. Onların sloganı şu oldu: Batının bilimini ve teknolojisini al ama dinini ve kültürünü alma. Afgani ve takipçileri, siyasi olarak bir İslam birliği kurulmasını öneriyorlardı.

Daha modernist hatta senkretik bir öneri, Hindistanlı Sir Seyid Ahmed Han (1817-1898) ve Mısırlı Ali Abdu'r-Razıq'tan (1888-1966) geldi. Onlar ise din ve siyasetin tamamen birbirinden ayrılması gerektiğini ve Müslümanların Batı'nın siyaset ve bilimini aynen almaları gerektiğini ileri sürdüler.

Yirminci yüzyılın başlarında Müslüman dünyadaki kolonizasyon yerini seküler diktatörlüklere bıraktı. Öze dönüş ve yenilenme hareketi de yerini direniş ve diriliş düşüncesine bıraktı. Seküler diktatörlükler, Batı'dan alınan ulus-devlet anlayışının en kötü şekli idi. Direniş söylemi, bu anlayışa karşı gelişti. Bu düşünceye göre Müslümanların geri kalmalarının nedeni, dinin ana kaynakları olan Kuran ve Sünnetten uzaklaşmaktı. Müslüman dünyada Allahın egemenliği tekrar kurulursa Müslümanlar kurtulacaktı. Ebu'l-Ala el-Mevdudi (1903-1979) ve Seyyid Kutup (1906-1966) bu fikrin en önemli temsilcisi oldular. Mevdudi ve Kutup'a göre sekülerizm ve demokrasi, "Batı'nın İslam dünyasındaki fiilî sömürgesinden sonra dayattığı fikrî sömürü araçlarıydı. Onlar, demokrasi, çoğulculuk, dinî hoşgörü, barışı koruma, ifade özgürlüğü ve din-devlet ayrımı gibi siyasî değerlere din dışı ve batı kaynaklı oldukları gerekçesiyle tamamen karşı çıkarlar. Mevdudî ve Kutup, bunları Truva atı olarak gördüler ve siyasî egemenliğin sadece Allah'a ait olduğunu ileri sürdüler.² Bu düşünce, dışarıdan gelen her düşünceye endişe ile bakıyordu. Bu entegrist tavır, toplumu koruma, içe kapanma ve mücadele esasına dayanıyordu.

1 Muhammed İkbâl, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, çev.: Rahim Acar, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 215.

2 Seyyid Kutup, *Yoldaki İşaretler*, çev.: Salih Karataş, Dünya Yayınları, İstanbul 1997.

Afgani ve Abduh'un tutumu, bugün İslamcılık olarak tanımlanmaktadır. Seyid Ahmet Han ve Abdu'r-Razıq'ın düşüncesi hatalı bir şekilde liberal İslam olarak tanımlanmaktadır. İsimlendirmenin hatalı olmasının nedeni, onların siyasi projelerinin liberal içeriklere sahip olmamasıdır. Bu nedenle bu yaklaşıma reformizm demek daha uygundur. Mevdudi ve Kutup'un tutumları ise fundamentalizm olarak isimlendirilmektedir.

Müslüman Dünyadaki Siyasi Eğilimler ve Özgünlük Sorunu

Bugün bu üç tutum, Müslüman dünyada İslamcılık, Fundamentalizm ve Reformizm şeklinde tezahür etmektedir. Bu üç yönelimin, Müslüman dünyanın tamamında, en azından tutum olarak uzantıları vardır. Bu yönelimlerin ortak özelliği, İslam'ın inanç sisteminin parçası olan yaklaşımlarla siyaset ve din arasında ilişki kurma yoluna gitmeleridir. Fundamentalistler, İslam'ın dünyevi ve siyasi konularda belirlenmiş ilkeleri olduğunu ve Müslümanların siyaset yaparken dinin ana referanslarının dışına asla çıkmayacaklarını ileri sürerler. Fundamentalistlere göre Müslümanların "kafirlerden" alacakları hiçbir şey olamaz ve en üstün siyasi düzen, İslam'ın ilk dönem tarihsel tecrübesinde bulunur. Bu tecrübeleri, İslam'ın müsaade ettiği yorumlarla bugüne taşımamızdır. Reformcular, İslam'ın dünyevi ve siyasi konuları inananların inisiyatifine bıraktığını, toplum hayatına dair düzenlemelerin her dönemde değişeceğini ve tarihsel tecrübelerin İslam'la özdeşleştirilemeyeceğini ileri sürerler.³ İslamcılar ise uzlaşmacı bir yaklaşım sergilerler. Onlara göre İslam'da bazı siyasi ilkeler vardır ve bunlar, Kur'an ve Sünnetin hakemliğinde günün koşullarına göre yeniden yorumlanmalı, Batı değerleri ile uzlaştırılmalı ve uygulamaya konulmalıdır.

Bu yönelimler, sömürgeciliğe ve seküler diktatörlüklere karşı gelişmiş muhalif ve travmatik siyasi hareketlerdir. Bu nedenle soğukkanlı bir şekilde Müslümanların siyasi sorunlarını çözecek iç mantığa (tutarlılığa) sahip değillerdir. Bu akımların taraftarları, dinde yapılacak bir reformun ya da ana kaynaklara dönüşün Müslüman toplumların sorunlarının çözüleceğine inanıyorlar. Oysa bu yaklaşımlar, dini sorunları çözebilir ama politik sorunları çözemez. Bu nedenle yüz elli yıllık sürecin sonunda Müslümanların elinde nasıl ve nerede kullanacaklarını bilmedikleri düzensiz bir siyasi birikim kalmıştır. Bu siyasi birikim, daha ziyade direniş, muhalefet ve dışlama söylemlerini içerir. Bir siyaset ve yönetim mantığı yoktur çünkü siyasi sorunları nasıl çözecekleri konusunda uzlaştırıcı yöntemlere sahip değildir. Nitekim İran, Sudan ve Pakistan gibi İslam devleti tecrübeleri, bu birikime dayanır. Bu ül-

3 Ali Abdurrazık, *İslam'da İktidarın Temelleri: Bir İdeolojik Devlet Eleştirisi*, Birleşik yayınları, Ankara 1995, s. 42.

kelerde direniş ve muhalefet söylemi, bugün iktidar söylemine dönüşmüştür ama Müslüman dünya için iyi birer örnek teşkil etmezler. Yine de bu malzeme, Müslüman dünyada siyaset biliminin gelişmesi için olumlu ve olumsuz önemli içeriklere sahiptir.

Siyaset bilimi, bir toplumun siyasi tarihinin hafızasıdır. Bu hafızaya sahip olmayan toplumlar, geçmişin tecrübesini saklayamazlar. Bugünün ve geleceğin sorunlarını çözmeye hazır değildirler. Ne geçmişi analiz edebilirler ne bugünü anlayabilirler ne de gelecek için bir vizyonları vardır. Buna “politik cehalet” diyebiliriz. Politik cehalet, olup biteni anlamamak ve nasıl bir tepki vermek gerektiğini bilmemektir. Bu nedenle Müslüman dünya bugün iki siyasi tercihle karşı karşıyadır. Ya travmatik söylemlerini sürdürecektir ya da Batı siyaset kültürünü kendi sorunlarını çözmek için dönüştürme ve kullanmanın yollarını arayacaktır. Bu tercih, özgün bir siyaset düşüncesinin oluşmasının birinci aşaması olarak karşımızda duruyor.

Müslüman dünyanın sahip olduğu dağınık siyasi kültür, bu özgünlüğü oluşturma kabiliyetine sahiptir. Muhammed İkbâl’in,⁴ Raşid Gannuşi’nin,⁵ Ali İzzet Begoviç’in,⁶ Muhammed Abid el-Cabiri’nin⁷ ve Abdülilah bin Kirane’nin demokrasi ve liberal değerlere olan vurguları, özgün bir siyaset düşüncesinin başlangıç noktası olabilir. Ancak bu yöndeki çabalar, endişe ile karşılanmakta ve yeni bir sömürgecilik biçimi olarak gösterilmektedir.

Bugün İslam siyaset düşüncesi iki tutum arasında sıkışıp kalmıştır. Bir tarafta dini olan ve Müslüman kültüre ait olan her şeye şüphe ile bakan sekülerist ve islamafobik tutum yer alır. Diğer tarafta ise siyaseti, dini amaçları gerçekleştirmenin ve toplumu dindarlaştırmanın bir aracı olarak gören Selefi (fundamentalist) ve uzlaşmaz radikal tutum vardır. Malezya’dan Bosna’ya kadar Müslümanlar toplumlar, bu iki düşüncenin gerilimi altında sıkışıp kalmışlardır. Türkiye’de, Pakistan’da, Malezya’da, Endonezya’da, Mısır’da, Tunus, Cezayir ve Fas’ta bu gerilim, ciddi bir biçimde hissedilmektedir ki bu ülkeler, demokrasi tecrübesine en yatkın ülkeler olmasına rağmen.

Müslümanlar artık nasıl bir toplumda yaşamak istediklerine karar vermelidir. Bu karar, doğru bir soruyu gerektirir: Nasıl bir toplumda yaşamak istiyoruz? Bütün insanların kanuni olarak eşit olduğu bir özgür toplum mu yoksa birilerinin İslam yorumuna dayanan bir İslam devletinde mi? Bu sorular

4 İkbâl, *age*, s. 200.

5 Raşid Gannuşi, “İslami Olmayan Yönetime Katılım”, *İslami Yorum* 5, ss. 111-117.

6 Ali İzzet Begoviç, *Doğu ve Batı arasında İslam*, Nehir Yayınları, İstanbul 2008.

7 Abid el-Cabiri, “Demokrasi Sorunu”, *İslami Yorum* 5, ss. 71-82.

etrafında Müslüman dünya, en kısa zamanda Batı'da üretilen siyaset bilimini kendi sorunlarını çözecek bir forma dönüştürmeye başlamalıdır.

Sonuç: İslam Düşüncesinde Bir siyaset Bilimi Neden Gelişemedi?

Bu soruya, bu metinde verilen cevapları birkaç madde halinde sıralayabiliriz:

1. Müslüman dünyada dinden bağımsız siyaset düşüncesi itibar görmedi. Bu nedenle sekülerizasyon ve bireyselleşme gelişmedi.

2. İslam tarihi içindeki siyasi materyaller bir sistematığe sahip olmadı.

3. Siyaset bilimi tarihsel olarak dini bilimleri gölgesinde kaldı. İslami ilimler, *raison d'état* üzerine ilerledi.

4. Müslüman dünya, kolonizasyonla birlikte başlayan travmanın etkisinden kolayca çıkamadı.

5. Bu nedenle siyaset, bir direniş ve muhalefet söylemi olarak kaldı.

6. "Dinin politikadaki yeri ne olacak?" sorusu, Müslüman aydınların siyasi zekâsını zayıflattı.

7. Batının tarihi tecrübesi içinde üretilen ve onların sorunlarına göre ortaya çıkmış olan siyaset bilimi, Müslüman toplumların sorunlarını çözebilecek bir forma dönüştürülemedi.

Bugün Müslüman dünya, siyasetin kaynakları konusunda yaygın bir şekilde iki temel tutuma sahiptir. Birincisi, İslam'ın ana kaynaklarından teorik bir siyaset düşüncesi ortaya çıkarılmak istenmektedir. Oysa siyaset bilimi, ampiriktir ve toplumsal tecrübe üzerine inşa edilebilir. Siyaset, ibaha alanı olarak kabul edilmedikçe Müslümanlar doğru siyasi sorular sormayı başaramayacaklar. İkinci tutum ise Avrupa merkezli siyasi düşüncüyü sürekli tekrar eden, Avrupa'nın tarihi hafızasını aktaran yaklaşımdır. Avrupa merkezli siyasi düşünce, Avrupa'nın siyasi tecrübesine dayanmakta ve onların sorunlarına çözüm olabilmektedir. Bu düşüncelerin Müslüman dünya için güncellenmesi gerekir. Bu bakımdan bir İslam siyaset düşüncesinin gelişmesi, belirli kaynakların bir araya getirilmesi ile mümkün olabilir.

Bu kaynakların başında Hz. Peygamber başta olmak üzere ilk Müslümanların siyasi tecrübeleridir. Onu Kindi ile başlayan burhan geleneği izler. Nasihatname ve Siyasetname geleneği, İslam siyaset düşüncesinin üçüncü tarihsel kaynağı olarak karşımızda durur. Onu, kolonizasyon ve seküler diktatörlükler döneminde üretilen siyasi kültür takip eder. Bu süreç, Arap baharına kadar devam eden tarihi içine alır. Beşinci ve en önemli kaynak ise Avrupa

merkezli siyasi düşüncedir. Müslüman dünyanın buradan alacağı çok fazla bilgi ve değer vardır. Bu beş ana düşünce, özgün bir İslam siyaset düşüncesi oluşturmaya kaynaklık edecektir. Bu özgün düşüncenin oluşması, Müslüman dünyada meydana gelen siyasi uzlaşmazlıklarla ilgili bu kaynakları esas alan ve bu kaynaklara dayalı çözümlenmeleri esas alan bol miktarda akademik çalışmaların yapılmasına bağlıdır.